

І. Л. Бурак

**Спалучэнні злучнікавага характару ў сучаснай беларускай
літаратурнай мове**

Адным са шляхоў папаўнення лексіка-граматычнага класа злучнікаў з'яўляецца фарміраванне вытворных сродкаў сувязі на базе злучальнага злучніка з абстрактным значэннем і слова, якое ўдакладняе гэта значэнне ў кантэксце. У якасці такіх канкрэтызатараў могуць выступаць некаторыя часціцы, мадальныя словы, прыслоўі. У прыватнасці, так узніклі састаўныя злучнікі *і то, а таксама, а іменна, а менавіта*.

Утвораны ў выніку спалучэння злучніка *і* з часціцай *то* састаўны злучнік *і то* афармляе далучальныя адносіны з уступальным або ўступальна-абмежаваным адценнем і аб'ядноўвае паўпрэдыкатыўныя (адасобленыя члены сказа) і прэдыкатыўныя (часткі складаных сказаў) адзінкі: *Толькі цяпер вырваўся, і то на хвіліну* (І. Мележ); *Мне хоць бы сваё жыццё захаваць, і то хопіць з мяне* (К. Крапіва).

Далучальна-пералічальныя адносіны, ускладненыя дадатковым адценнем акцэнтаванага прыпадабнення, афармляюцца з дапамогай састаўнога злучніка *а таксама*, утворанага ў выніку спалучэння злучніка *а* з часціцай *таксама*. Гэты злучнік аб'ядноўвае непрэдыкатыўныя (аднародныя члены сказа) прэдыкатыўныя і камунікатыўныя (сказы ў складаным сінтаксічным цэлым) адзінкі і мае стылістычнае адценне кніжнасці: *Багдановіч, выхаваны на лепшых традыцыях сваёй нацыянальнай, а таксама рускай і сусветнай паэтычнай культуры, стварыў яркія ўзоры філасофскай, інтымнай, пейзажнай лірыкі* (Гісторыя беларускай літаратуры); *Раз-пораз бліскала маланка, а таксама грымеў гром* (Я. Колас); *Чалавека апаноўваюць з усіх бакоў няшчасці, і хто здолее выратавацца, той шчаслівы. А таксама трэба*

спагадаць людскому гору (К. Чорны). Ад састаўнога злучніка *а* таксама трэба адрозніваць злучнік *а* і часціцу *таксама*, якія не ўтвараюць злучнікавага спалучэння. Гэта наглядаецца пры дыстантным размяшчэнні злучніка і часціцы: *Час наш імклівы, а песня таксама не зломак, каб, мазалі панацёршы, плясціся ў хвасце* (А. Куляшоў). У дадзеным выпадку злучнік *а* афармляе супастаўляльныя адносіны, а часціца выступае як узмацняльная.

Для афармлення далучальна-паясняльных адносін ужываецца састаўны злучнік *а іменна*, утвораны ў выніку спалучэння злучніка *а* з прыслоўем *іменна*. Гэты злучнік заўсёды ўжываецца са значэннем канкрэтызацыі, тлумачэння чаго-небудзь. Асноўная сфера яго выкарыстання – навуковыя тэксты, дзе ён можа аб'ядноўваць непрэдыкатыўныя, прэдыкатыўныя і камунікатыўныя адзінкі: *Малекулы хларыду натрыю могуць існаваць толькі пры вельмі высокіх тэмпературах, а іменна ў пары спажыўнай солі* (Хімія); *Газы маюць яшчэ адну асаблівую ўласцівасць, якой няма ў цвёрдых цел і вадкасцей, а іменна: яны займаюць цалкам увесь прастаўлены ім аб'ём* (Фізіка); *Па парцыянальнаму ціску вадзяной пары яшчэ нельга меркаваць аб тым, наколькі вадзяная пара ў дадзеных умовах далёкая ад насычэння. А іменна ад яго залежыць інтэнсіўнасць выпарэння вады* (Фізіка). Сінанімічным дублетам састаўнога злучніка *а іменна* ў сучаснай беларускай мове з'яўляецца спалучэнне *а менавіта*, якое таксама можна кваліфікаваць як састаўны злучнік: *Мы зараз маем тое, чаго не мелі раней, а менавіта: нам больш не пагражае ні русіфікацыя, ні паланізацыя* (І. Чыгрынаў).

Кампаненты пералічаных вышэй састаўных злучнікаў цесна ўзаемазвязаны і разам, у комплексе, афармляюць пэўныя разнавіднасці сэнсава-граматычнах адносін паміж рознымі канструктыўнымі (непрэдыкатыўнымі, паўпрэдыкатыўнымі, прэдыкатыўнымі, камунікатыўнымі) адзінкамі. Ні адзін злучнік (*і* ці *а*), ні адна часціца ці прыслоўе (*то, таксама, іменна, менавіта*) самастойна такіх разнавіднасцей сэнсава-граматычных адносін не выражаюць.

Акрамя таго, кампанеты гэтых састаўных злучнікаў не могуць размяшчацца дыстантна.

Разам з тым у сучаснай беларускай літаратурнай мове існуюць камбінаваныя сродкі сувязі, блізкія да састаўных злучнікаў. Да іх адносяць спалучэнні злучніка *і* з прыслоўямі *потым, затым, пасля, тады, таму*, часціцамі *ўсё ж, усе-такі*, спалучэннем *тым не менш*, а таксама спалучэнні злучніка *а* з прыслоўямі *потым, затым, пасля, таму*, з адмоўнай часціцай *не*, мадальнымі словамі *значыць, наогул*, спалучэннямі *больш за ўсё, тым больш*, словаформай *у выніку*.

Адносіны паслядоўнасці ў плане аднаго і таго ж часу могуць канкрэтызавацца прыслоўямі *потым, затым, пасля*, якія займаюць пазіцыю непасрэдна за злучнікам *і*. Пры дапамозе гэтых сродкаў часцей за ўсё аб'ядноўваюцца непрэдыкатыўныя адзінкі і зрэдку прэдыкатыўныя адзінкі: *Для атрымання чыстых рэчываў фільтруюць атрыманы раствор і потым крышталізуюць* (Хімія); *Бацька прывязаў каня і затым увайшоў у хату* (К. Чорны); *Мішурын пастаяў у нерашучасці і пасля пачаў навалі збірацца ў дарогу* (К. Чорны); *Мужчыны садзяцца, і затым пачынаецца размова* (П. Галавач). У спалучэннях са злучнікам *і* роля прыслоўяў *потым, затым, пасля* настолькі значная, што гэты злучнік выконвае не столькі сваю ўласную функцыю, колькі функцыю ўзмацняльнай часціцы [5, с.86, с.90]. Нездарма такія словы могуць ужывацца без злучніка *і* і самі выконваюць злучнікавую функцыю, афармляючы адносіны паслядоўнасці паміж рознымі канструктыўнымі адзінкамі: *З-за хмар выглянула сонца, потым зноў схавалася ў іх* (Э. Самуйлёнак); *Ён спыніўся і аглянуўся, затым навалі накіраваўся ў свой двор* (М. Зарэцкі); *Дзесьці за кустамі заржаў конь, пасля данесліся вясёлыя галасы начлежнікаў* (З. Бядуля).

Пры ўскладненні адносін паслядоўнасці дадатковым умоўна-выніковым адценнем пасля злучніка *і* звычайна размяшчаецца прыслоўе *тады*: *Чэся наблізілася да слупоў амаль ушчыльную і тады прыкмеціла, як адзін са слупоў*

зварухнуўся, паплыў убок і адразу набыў абрысы чалавечай постаці (А. Савіцкі); *Дровы ў каміне часам успыхівалі, і тады на кнігі, асветленыя свечкамі, падала лёгкая барва* (У. Караткевіч). Прыслоўе *тады* звычайна ўжываецца непасрэдна пасля злучніка. Але сустракаецца і дыстантнае размяшчэнне гэтых кампанентаў: *Пазней сонца разганяла туман, і свет тады ляжаў перад вачыма далёкі, пакорлівы, няяркі* (У. Караткевіч). Праўда, у такіх выпадках характар адносін менш выразны. Некаторыя даследчыкі адзначаюць цесную сувязь злучніка і з прыслоўем *тады* [10, с.361]. У той жа час выказваецца думка, што ў гэтым спалучэнні прыслоўе дастаткова ўстойліва захоўвае сваю самастойную пазіцыю [12, с.11]. Пра гэта сведчыць магчымасць дыстантнага размяшчэння яго ў адносінах да злучніка.

Для канкрэтызацыі далучальнага значэння пры злучніку і ўжываецца прыслоўе *таму*. Гэта прыслоўе заключае ў сабе змест папярэдняй канструктыўнай адзінкі і ўказвае прычыну існавання таго, што абазначана ў наступнай канструктыўнай адзінцы. Спалучэнне *і таму* звычайна аб'ядноўвае непрэдыкатыўныя, прэдыкатыўныя і камунікатыўныя адзінкі: *Бровы доўгія, вычварна зламаныя і таму пагардлівыя, а лоб пераходзіў у нос амаль роўна, як на старых статуях* (У. Караткевіч); *Заряд электрона вельмі малы, і таму карыстацца ім у якасці адзінкі зараду не заўсёды зручна* (Фізіка); *Старыя ліпы ў скверы адзяваліся ў зялёны колер. І таму здавалася, што яны маладзелі* (І. Шамякін). Прыслоўе *таму* прымае на сябе функцыю злучальнага слова, калі яно самастойна, без злучніка *і*, ажыццяўляе прымацаванне канструктыўных адзінак (у асноўным прэдыкатыўных ці камунікатыўных): *Дакрананне да жалеза разбурае вітамін С, таму рэзаць бульбу трэба нажом з нержавеючай сталі* (ВАН); *Больш хітрых з ліку здраднікаў яны робяць сваімі тайнымі агентамі. Таму трэба трымаць вуха востра* (І. Шамякін). Розныя даследчыкі па-рознаму кваліфікуюць спалучэнне *і таму*. Адны з іх адносяць гэта спалучэнне да злучнікаў аналітычнай структуры [13, с.124]; другія лічаць, што спалучэнне *і таму* складаецца са злучніка і слова, якое канкрэтызуе яго

значэнне [19, с.58]. Трэція даказваюць, што гэта спалучэнне набліжаецца да састаўнога злучніка [17, с.8].

Думаецца, што дадзены сродак сувязі больш дакладна было б разглядаць як злучнікавае спалучэнне, паколькі ў сучаснай беларускай мове яго кампаненты могуць функцыянаваць асобна, а таксама могуць расчляняцца іншымі словаформамі.

Уступальнае адценне ў адносіны неадпаведнасці ўносяць часціцы *ўсё ж, усё-такі*. Без іх злучнік *і* не можа перадаць значэння ўступальнага проціпастаўлення ці неадпаведнасці: *Агееў стараўся не адставаць і ўсё ж адставаў* (В. Быкаў); *Кожны з дней быў непадобны на другі, і ўсё ж няўлоўна падобны* (У. Караткевіч); *Я абразай не буду няславіць твой край: тут цікава, прыгожа, і ўсё ж не мне апяваць тваё сонца і славіць шыразскія ружы і зоры Загрош* (П. Панчанка).

Адносіны неадпаведнасці могуць канкрэтызавацца спалучэннем *тым не менш (тым не меней)* пры злучніку *і*, калі асабліва ярка вылучаецца і падкрэсліваецца той кантраст, якім характарызуецца структурнае афармленне аб'яднаных адзінак: *Маці крыху недамагала і тым не менш не сядзела ў хаце* (П. Галавач); *Ва ўсякім разе справу гэтую яна развязала, і тым не меней на сэрцы чамусь не было спакою* (Я. Колас).

Часціцы *ўсё ж, усё-такі*, спалучэнне *тым не менш* цесна звязаны са злучнікам *і*, семантычна і функцыянальна больш значымыя, без іх злучнік *і* не можа афармляць уступальныя адносіны, паколькі пры гэтым змяняецца характар адносін або сказ як структурна-семантычнае цэлае разбураецца. Гэта дае падставу сцвярджаць, што спалучэнні *і ўсё ж, і ўсё-такі, і тым не менш* набліжаюцца па функцыі да састаўных злучнікаў. Не выпадкова некаторыя даследчыкі разглядаюць іх як своеасаблівыя семантычныя зрашчэнні і ўключаюць іх у разрад новых супраціўных злучнікаў [16, с.43; 14, с.239]. Аднак іншыя даследчыкі лічаць, што часціцы *ўсё ж, усё-такі* і спалучэнне *тым не менш* не становяцца часткай злучніка, паколькі могуць займаць у сказе не

толькі кантактную, але і дыстантную пазіцыю ў адносінах да злучніка *i* [4, с.7]: *Ён не хацеў і прыйшоў усё ж такі* (Я. Колас); *Зямля высахла, і трава тым не мени расце* (Б. Мікуліч). Акрамя таго, спалучэнне *тым не мени* можа ўжывацца для сувязі канструктыўных адзінак без злучніка *i* і самастойна выконвае функцыю злучніка: *Я баюся, тым не мени іду* (А. Асіпенка); *Глеба на нашым участку апрацавана добра, тым не мени пачало паяўляцца пустазелле* ("Звязда").

Супастаўляльныя адносіны з адценнем паслядоўнасці афармляюцца спалучэннем злучніка *a* з займеннікавымі прыслоўямі *потым, затым, пасля*. З дапамогай такіх спалучэнняў аб'ядноўваюцца непрэдыкатыўныя і прэдыкатыўныя адзінкі: *Дарога згарнулася скруткам бяросты, а потым пабегла – раўней і раўней* (М. Калачынскі); *Незадаволены тым, як павёў, а затым скончыў размову з Шарэйкам, Дзяніс Яўменавіч падняўся з услона і, нібыта прысаромлены, выйшаў на жончын голас* (І. Чыгрынаў); *Збіць з тропу, а пасля абвінаваціць заўсёды лёгка* (К. Чорны); *На нейкую гадзіну дождж быў перастаў, а потым зноў пачало ліць* (І. Мележ); *Вучні малявалі прыгожыя лісточкі, яловыя галінкі, а затым усе хорам сьпявалі песню* (А. Кулакоўскі). Займеннікавыя прыслоўі ў такіх выпадках выступаюць у ролі апорных словаформаў, без якіх функцыянаванне супастаўляльных канструкцый немагчыма. Некаторыя даследчыкі лічаць, што ў спалучэннях *a потым, а затым, а пасля* прасочваецца тэндэнцыя да граматыкалізацыі акалічнасных слоў, паколькі прыслоўе ўдзельнічае разам са злучнікам у выражэнні супастаўляльных адносін, надаючы ім часовае адценне [11, с.197].

Пры дапамозе спалучэння злучніка *a* з анафарычным прыслоўем *таму* афармляюцца далучальна-прычынна-выніковыя адносіны. Гэтым спалучэннем аб'ядноўваюцца непрэдыкатыўныя, прэдыкатыўныя і камунікатыўныя адзінкі: *Сцяпан Белавус ведае, чаго хоча, а таму не спыніцца і не апусціць рук пры першай няўдачы* (І. Гурскі); *Даводзілася блытацца, а таму яны спазніліся* (Я. Маўр); *На ўзлеску было ціха і ўтульна. А таму мы любілі там адпачываць*

(А. Чарнышэвіч). У лінгвістычнай літаратуры спалучэнне *а таму* разглядаецца як састаўны злучнік [2, с.560-561] або як злучнікавае спалучэнне [15, с.158]. Злучнік *а* самастойна, без анафарычнага прыслоўя *таму*, не можа выражаць прычынна-выніковых адносін. Таму ў спалучэнні са злучнікам *а* дадзенае прыслоўе пазіцыйна строга замацавана. Аднак спалучэнне *а таму* не зусім адпавядае састаўным злучнікам: у той час як першы кампанент (*а*) не можа функцыянаваць без другога (*таму*), другі кампанент самастойна выконвае злучнікавую функцыю, аб'ядноўваючы часткі складаных сказаў: *Дзень пасенняму хмуры, таму пад елкамі амаль вячэрні паўзмрок* (І. Шамякін).

Пры аб'яднанні непрэдыкатыўных адзінак супраціўныя адносіны выражаюцца пры дапамозе спалучэння злучніка *а* з адмоўем *не* або іх суадноснай пары *не...а*: *Гарадскія, а не вясковыя людзі навучылі нас, як трэба жыць* (С. Баранавых); *Яна хацела расказаць, а не даказаць, як цяжка быць актрысай* (ЛіМ); *Не лёд душы, а боль пякучы я ў прагны кідаю агонь* (А. Куляшоў); *Шэсць хат стаяла на полі маляўнічым непарадкам, не ў вуліцу, а абы-як* (К. Чорны). Пры ўжыванні спалучэння *не...а* першы з аб'яднаных кампанентаў адмаўляецца, а другі сцвярджаецца. Пры ўжыванні спалучэння *а не* першы кампанент сцвярджаецца, а другі адмаўляецца. У лінгвістычнай літаратуры няма адзінага погляду адносна названых спалучэнняў. Адны даследчыкі лічаць іх злучнікамі, хаця і кваліфікуюць па-рознаму: *не...а* – парны, *а не* – састаўны злучнік [8, с.132-133]; *не...а* – адмоўна-сцвярджальны, *а ...не* – сцвярджальна-адмоўны злучнік [9, с.86-87, с.99-100]; *не...а* – адмоўна-супраціўны злучнік [3, с.125]. Іншыя даследчыкі не лічаць гэтыя спалучэнні злучнікамі, нягледзячы на рэгулярнасць і ўжывальнасць іх толькі ў пэўных сінтаксічных канструкцыях, тым больш што часціца *не* не з'яўляецца знешнім у адносінах да сказа сінтаксічным сродкам, як гэта ўласціва злучнікам, а служыць адмоўем, што ўваходзіць у склад аднаго з членаў сказа [6, с.164]. Спалучэнні *а не* і *не...а* лічаць іншы раз злучнікавымі спалучэннямі з тэндэнцыяй да

фарміравання адзінства [7, с.219-220] або варыянтамі аднаго непаўназначнага комплексу са злучнікавай функцыяй [1, с.96].

Мадальнае слова *значыць* (*значыцца*) спрыяе афармленню далучальна-заклучальных адносін, пры якіх кампанент, які далучаецца, уяўляе сабой вывад або заключэнне адносна зместу кампанента, які далучае: *Хоць паволі, марудна, як світанне ўвосень, але варочалася здароўе, а значыцца, у чалавека і надзеі ажывалі* (К. Чорны); *То радасці, то трывогі, то плуг, каса, вінтоўка. А значыць – я не дарэмна насіў рабочага імя* (М. Танк). У радзе выпадкаў мадальнае слова *значыць* (*значыцца*) ужываецца без злучніка *а* і самастойна аб'ядноўвае розныя канструктыўныя адзінкі, выконваючы функцыю злучніка: *Бусел прыляцеў, значыць – вясна* (К. Крапіва); *Невялікіх прадметаў на беразе мы разглядзець не маглі, значыцца і наш невялікі човен адтуль разглядзець цяжка* (Я. Маўр). У лінгвістычнай літаратуры спалучэнне *а значыць* (разм. *значыцца*) звычайна лічыцца састаўным злучнікам, для якога характэрна строгая пазіцыйная замацаванасць другога кампанента (мадальнага слова), таму што без яго першы кампанент (злучнік *а*) не можа афармляць далучальна-заклучальных адносін [14, с.233-234]. Цесная ўзаемасувязь кампанентаў адлюстроўваецца і на іх пунктуацыйным афармленні: мадальнае слова *значыць* не аддзяляецца знакамі прыпынку ад злучніка *а* [18, с.133]. Усё гэта сведчыць аб тым, што *а значыць* з'яўляецца ўстойлівым злучнікавым спалучэннем, якое набліжаецца да састаўнага злучніка.

Мадальнае слова *наогул* (разм. *увогуле*) у спалучэнні са злучнікам *а* таксама можа афармляць далучальна-заклучальныя адносіны, ускладняючы іх адценнем катэгарычнага абагульнення. Спалучэнне *а наогул* (*увогуле*) ужываецца для далучэння прэдыкатыўных і камунікатыўных адзінак: *Даводзілася часам умеівацца ў анохінскія непаразумеі і прыводзіць яго да парадку, а ўвогуле гэта быў залаты хлопец* (М. Лынькоў); *Адны трымалі руку Максіма, шкадавалі яго; другія – наадварот, былі рады, бо зайздросцілі яму. А*

наогул нікога блізка не чапала тое, што чалавек страціў кавалак хлеба, і нікога не цікавіла, як ён страціў яго (К. Чорны).

Далучальна-вылучальныя адносіны афармляюцца рознымі словамі і спалучэннямі слоў. Для таго каб падкрэсліць большую важнасць таго, пра што паведамляецца ў кампаненце, які далучаецца, пры злучніку *а* ўжываецца спалучэнне *тым больш (тым болей)*. Пры дапамозе названага сродку сувязі аб'ядноўваюцца розныя канструктыўныя адзінкі: *У шпіталі яна пераканалася, што салдаты любяць Лермантава і Кальцова і не разумеюць Блока, а тым больш Севяраніна і Гумілёва* (І. Шамякін); *Не хацелася хвалявацца, а тым больш дома* (М. Зарэцкі); *У нас рабочых рук не хапае, бо іх няма без работы. А тым больш кваліфікаваных* (К. Чорны). Сустрэкаюцца выпадкі дыстантнага размяшчэння злучніка *а* і спалучэння *тым больш (тым болей)*: *Яму не шанцавала ў самым пачатку, а ў канцы тым больш* (В. Быкаў).

Блізкім па значэнні да названага вышэй сродку сувязі з'яўляецца спалучэнне *больш за ўсё (болей за ўсё)* і яго варыянты *больш за ўсіх (болей за ўсіх)*, *больш усяго*. Яны ўказваюць на ступень важнасці таго, пра што паведамляецца ў кампаненце, які далучаецца. З дапамогай гэтых спалучэнняў аб'ядноўваюцца непрэдыкатыўныя, прэдыкатыўныя і камунікатыўныя адзінкі: *Лекарт, нягледзячы на маладосць, рабіў уражанне сваёй практычнасцю, дзелавітасцю, адкрытасцю выказванняў, а больш усяго – веданнем Расіі* (І. Шамякін); *Хвалілі ўсе ўмельства і спрыт кавалёвы, што ён і паважны, і ў працы заўзяты, а болей за ўсіх выхвалялі дзяўчаты* (П. Броўка); *Тут лавіліся добрыя акунькі. траплялі шчупакі на шнур, часам пападаўся дробны сом. А больш за ўсё лавіліся плоткі* (М. Лынькоў).

Далучальна-вылучальныя адносіны могуць выражацца з дапамогай мадальнага слова *галоўнае*, якое падкрэслівае асаблівую важнасць зместу далучальнага кампанента, аформленага як непрэдыкатыўныя, прэдыкатыўныя і камунікатыўныя адзінкі: *Жалезная вытрымка, а галоўнае – смеласць уласціва сапраўднаму разведчыку* (І. Новікаў); *Анежцы тут падабаецца, а галоўнае –*

Алеся яна бачыць кожны дзень (П. Броўка); *Багата чаго змянілася, усяго і не пералічыш. А галоўнае – людзі...* (М. Лынькоў).

Некаторыя даследчыкі разглядаюць спалучэнні *а галоўнае, а больш за ўсё, а тым больш* як градацыйныя злучнікі, паколькі яны вылучаюць у двухчленным радзе другі член як больш істотны [15, с.161].

Далучальна-выніковыя адносіны афармляюцца з дапамогай злучніка *а* ў спалучэнні са словаформай *у выніку*. Гэты сродак сувязі аб'ядноўвае пераважна прэдыкатыўныя і камунікатыўныя адзінкі: *Усё лета стаяла сухое надвор'е, а ў выніку грыбоў у лесе няма* (В. Каваленка); *У нас ёсць цэлыя дынастыі выдатных настаўнікаў моладзі на многіх прадпрыемствах. А ў выніку і рады перадавікоў з ліку маладых працаўнікоў няспынна растуць* ("Рэспубліка"). Злучнік *а* самастойна не можа афармляць далучальна-выніковых адносін. Асноўную нагрузку ў выражэнні гэтых адносін выконвае словаформа *ў выніку*, якая займае строга фіксіраваную пазіцыю пры злучніку *а*. Дыстантнае размяшчэнне гэтай словаформы адносна злучніка не дапускаецца. Таму *а ў выніку* можна лічыць спалучэннем, якое набліжаецца да састаўнога злучніка.

Такім чынам, фарміраванне новых сродкаў сувязі адбываецца за кошт пераходу ў састаўныя злучнікі спалучэнняў злучальнага злучніка з абстрактным значэннем і слова або спалучэння слоў, што канкрэтызуюць гэта значэнне ў тэксце. Для састаўнога злучніка ўласціва ўзаемасувязь і ўзаемаабумоўленасць кампанентаў, якая выражаецца ў тым, што кампаненты састаўнога злучніка не могуць самастойна, паасобку, афармляць пэўных разнавіднасцей сэнсава-граматычных адносін паміж рознымі канструктыўнымі адзінкамі (*і то* – далучальныя адносіны з уступальным або ўступальна-абмежавальным адценнем, *а таксама* – далучальна-пералічальныя адносіны з адценнем акцэнтаванага прыпадабнення, *а іменна, а менавіта* – далучальна-паясняльныя адносіны). Кампаненты састаўнога злучніка пазіцыйна строга замацаваны: яны не могуць размяшчацца дыстантна. Другі кампанент састаўнога злучніка граматыкалізуваўся: ён не ўспрымаецца як асобная часціна мовы (прыслоўе,

мадальнае слова, часціца), а разам са злучнікамі, як яго састаўная частка, выконвае функцыю сродку сувязі.

Некаторыя спалучэнні злучнікавага характару займаюць пераходнае становішча на шляху да ўтварэння састаўнога злучніка. Другі кампанент такіх спалучэнняў не страціў значэння пэўнай часціны мовы (прыслоўя, мадальнага слова, часціцы), можа размяшчацца дыстантна ў адносінах да першага кампанента (злучальнага злучніка), можа самастойна аб'ядноўваць розныя канструктыўныя адзінкі. Гэтыя асаблівасці ў рознай ступені ўласцівы пэўным спалучэнням злучнікавага характару (аб гэтым сведчаць неадназначныя погляды на такія спалучэнні ў лінгвістычнай літаратуры), аднак яны істотна адрозніваюць дадзеныя спалучэнні ад састаўных злучнікаў.

Утварэнне спалучэнняў злучнікавага характару – актыўны працэс у сучаснай беларускай літаратурнай мове, які сведчыць аб далейшым удасканаленні моўнай сістэмы, аб пошуку новых сродкаў сувязі, якія найбольш дакладна могуць афармляць разнастайныя адценні сэнсава-граматычных адносін паміж рознымі канструктыўнымі адзінкамі.

Мінск

Літаратура

1. Атарщикова Е.Н. К вопросу о сочетании союзов и частиц // Неоднозначные слова. Ставрополь, 1980.
2. Граматыка беларускай мовы. Мн., 1966. Ч. II.
3. Казмин В.В., Марченко Е.П. Общие и дифференцирующие признаки отрицательно-противительных и градационных полипредикативных предложений// Сложные элементарные и полипредикативные предложения. Калинин, 1983.
4. Клопова Е.С. Способы синтаксической дифференциации членов сочинительного ряда. АКД. М., 1986.
5. Кодухов В.И. О наречных полусоюзах// Вопросы филологии. М., 1974., Горина И.И. О структурных особенностях союзных присоединительных скреп// Неоднозначные слова как средства связи. Ставрополь, 1985.
6. Леденёв Ю.И. Состав и функциональные особенности класса неоднозначных слов в современном русском литературном языке// Неоднозначные слова. Ставрополь, 1974.
7. Орлов Л.Е., Черемисина М.И. Контактные сочетания союзов и частиц в русском языке (к постановке проблемы)// Полипредикативные конструкции и их морфологическая база. Новосибирск, 1980.
8. Перетрухин В.Н. Проблемы синтаксиса однородных членов предложения в современном русском языке. Воронеж, 1979.
9. Попов Ф.В. Отрицательно-утвердительные союзы в современном русском языке// РЯШ, 1975. №5; Гончаров А.М. Однородные ряды номинантов с союзами не...а, а не// РЯШ, 1985. №2.
10. Попова И.А. Сложносочинённое предложение в современном русском языке// Вопросы синтаксиса современного русского языка. М., 1950.
11. Прияткина А.Ф. Конструктивные особенности союза *а* в простом предложении русского языка// Исследования по современному русскому языку. М., 1970.

12. Прияткина А.Ф. Союзные конструкции в простом предложении. АДД. М., 1977.
13. Русская грамматика. М., 1980.
14. Серебряная Ф.И. К вопросу о формировании сложных сочинительных союзов на базе непрямых// Исследования по современному русскому языку. М., 1970.
15. Серебряная Ф.И. К вопросу об изучении сочинительных союзов// Сборник научных трудов Ташкентского гос. пед. ин-та, 1976. Т. 186.
16. Скорлуповская Е.В. Слова всё-таки, всё же как необходимые компоненты формальной организации сложносочинённого предложения// Сложные элементарные и полипредикативные предложения. Калинин, 1983.
17. Скорлуповская Е.В. Союзные функции некоторых лексических элементов в русском сложном предложении. М., 1966.
18. Фирсов В.С. Лексические элементы, регулярно контактирующие с сочинительными союзами// Семантика и системность языковых единиц. Новосибирск, 1985.
19. Холодов Н.Н. Сложносочинённые предложения в современном русском языке. Смоленск, 1975.